

УДК 378.147.032

ЕВРИСТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК УМОВА УСПІШНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Л.В.Доценко

***Анотація.** Стаття присвячена науково-теоретичному аналізу дослідження евристичного мислення як однієї з умов успішності професійної діяльності майбутніх психологів.*

***Ключові слова:** евристика, евристичне мислення, дивергентне мислення, латеральне мислення, професійна діяльність психолога.*

***Аннотация.** Статья посвящена научно-теоретическому анализу исследования эвристического мышления как одного из условий успешной профессиональной деятельности будущих психологов.*

***Ключевые слова:** эвристика, эвристическое мышление, дивергентное мышление, латеральное мышление, профессиональная деятельность психолога.*

***Summary.** The article is devoted to the scientific-theoretical analysis of research heuristic ideation as one of the conditions of the professional activity of future psychologists' success. Its main components and the content of concept are described.*

***Key words:** heuristics, heuristic ideation, divergent ideation, lateral ideation, psychologist's professional activity.*

Постановка проблеми. У процесі інтеграції України до світової спільноти особливої актуальності набуває проблема підготовки спеціаліста, психологічно готового до діяльності у нових соціокультурних умовах, здатного приймати оригінальні та адекватні ситуації рішення, бачити перспективи та планувати стратегії і тактики розвитку ефективної міжособистісної взаємодії під час виконання професійної діяльності. Успішність професійної діяльності залежить від якості підготовки фахівця. Показником якості професійної підготовки виступає створення продукту, який би характеризувався новизною, значимістю, оригінальністю.

Особливого значення ця проблема набуває у професійній діяльності психолога. Під час проведення психологічного консультування, психодіагностики, психотерапії, психолог стикається з великою кількістю ситуацій, коли неможливо виділити одну або декілька причин події, що відбулася, оскільки більшість соціальних явищ викликані значною кількістю різноманітних чинників. У таких випадках виникає необхідність попередньої оцінки ситуації і вибору серед великої кількості варіантів і чинників таких, які мають істотний вплив на хід подій. Вибір, при цьому, відбувається з опорою на ряд критеріїв, правил, які дозволяють звузити «зону пошуку», зробити її більш скороченою, вибірковою. Розв'язати поставлене завдання психолог може за допомогою евристичного мислення.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблемі дослідження евристичного мислення, починаючи від Сократа, Платона та Архімеда, присвячені праці науковців у галузі філософії, психології, педагогіки, фізики, математики та інформатики.

Поняття «евристика» вперше з'явилося в трактаті грецького математика Паппа Олександрійського

«Мистецтво розв'язання задач». Зародження думок про евристичні методи та евристичне мислення зустрічаємо у маевтиці Сократа, який виділяв три основні прийоми, які допомагають «народитися істині»: прийом іронії (перед початком дискусії з людини обережно треба зняти пиху); суб'єктивна діалектика (вміння правильно ставити запитання); індукція (виходячи з багатьох фактів, приходимо до загальних (наукових) понять. Ці прийоми використовуються у сучасній практиці під час розв'язання творчих завдань та використання форм колективного обговорення проблем.

У софістів Протагора, Горгія, Гіппія, які вважали, що існує стільки істин, скільки і людей, зустрічаємо евристику як метод перемоги у суперечці.

Архімед у «Вченні про методи механіки» детально описав способи розгляду й розв'язання нових завдань, а запропоновану ним гру «Стомахіон» можемо по праву вважати однією перших ігор для розвитку евристичного мислення. Сутність гри полягає у складанні об'єкта з 14 геометричних фігур.

Суттєвий внесок у розвиток думки про евристичне мислення на початку XIV століття вніс Р.Луллія, який намагався створити машину для розв'язування різних завдань на основі загальної класифікації понять. Його ідею у XVII столітті незалежно один від одного розвинули Г.Лейбніц і Р.Декарт, які запропонували універсальні мови класифікації всіх наук. Ці ідеї покладено в основу кібернетичних розробок у галузі штучного інтелекту.

Приблизно з 30-х років XX століття стали з'являтися публікації різних авторів, які пропонують свої принципи розв'язання творчих завдань в області інженерного конструювання (П.К.Енгельмейер, Г.С.Альтшуллер Ф. Цвіккі та ін.), а пізніше для вирішення гуманітарних і соціальних завдань (А.Осборн, В.Дж.Гордон, Р.Крачфілд та ін.).

У психологічній науці дослідження проблем креативності, творчого мислення та особливостей розв'язання творчих завдань представлені в роботах: Л.Б.Єрмолаєвої-Томіної, В.В.Клименка, Г.С.Костюка, С.Д.Максименка, О.М.Матюшкіна, В.О.Моляко, Я.О.Пономарьова, А.Е.Сімановського, Б.М.Теплова, О.К.Тихомірова та ін.

Найчастіше креативність розглядається дослідниками у двох аспектах: як інтелектуальна характеристика (різновид творчого мислення) і як особистісна риса. А.Г.Грецов додає до визначення поняття третю сторону – «метатворчість» - життєву позицію людини, яка передбачає відмову від шаблонності, стереотипності в судженнях та діях, бажання сприймати і створювати дещо нове, змінюватися самому та змінювати світ навколо себе, високу цінність свободи, активності та розвитку [1].

Неоднозначними є погляди сучасних дослідників на визначення поняття «евристика». Радянський енциклопедичний словник дає наступні визначення евристики: 1. Спеціальні методи, що використовуються в процесі відкриття (створення) нового (евристичні методи). 2. Наука, що вивчає продуктивне та творче мислення (евристичну діяльність). Я.А.Пономарьов стверджує, що евристика - це абстрактно-аналітична наука, що вивчає один з структурних рівнів організації творчої діяльності та її продуктів [2]. В.М.Пушкін розглядає евристику як галузь знання, що вивчає формування нових дій в незвичайній ситуації. Є.П.Пльін визначає евристику як швидкі, спрощені, порівняно з раціональним обдумуванням способи (або правила) прийняття рішення.[3] Т.В.Дуткевич під евристикою розуміє методіку розв'язання винахідницьких завдань [4]. У комп'ютерному програмуванні евристика визначається як спосіб написання програм для ЕВМ. В педагогічній науці зустрічаємо евристику як спеціальний метод навчання, що походить від сократівської бесіди і лежить в основі евристичного навчання О.В.Хуторського.

Отже, проблема вивчення евристичного мислення набула широкого розповсюдження у комп'ютерному програмуванні при побудові алгоритмів розв'язання задач, у віковій та педагогічній психології в контексті розвитку творчих здібностей особистості, у психології управління під час прийняття колективних рішень, але до цього часу це поняття не має єдиного визначення. Відсутність єдиної теорії та недостатня розробленість проблеми дослідження евристичного мислення не дозволяє отримати відповідь на безліч психолого-педагогічних питань, пов'язаних з особливостями успішної реалізації професійних умінь студентів – психологів, забезпеченням якісної підготовки сучасного спеціаліста, його адаптацією в умовах соціальної нестабільності, оптимізації процесу особистісного й професійного становлення майбутніх психологів під час навчання у вищому навчальному закладі.

Актуальність окресленої теми та її недостатня розробленість зумовила постановку **мети статті**: розгляд теоретико-методологічних аспектів дослідження евристичного мислення майбутніх психологів як необхідної умови успішності їхньої професійної діяльності.

Завдання:

- 1) Аналіз поняття «евристичне мислення»;
- 2) Характеристика евристичного мислення майбутніх психологів як необхідної умови їхньої професійної діяльності;

3) Узагальнення результатів та написання висновків.

Виклад основного матеріалу. Сучасна модель підготовки психологів у вищих навчальних закладах України передбачає формування успішного ефективного спеціаліста – професіонала, який передбачає динамічність епохи, часу, схильність суспільства до постійних змін, а тому є здатним до трансформацій, навчання впродовж життя; адаптивного, комунікативного, обізнаного, здатного творчо підходити до розв’язання завдань та проблемних ситуацій, які виникають у професійній діяльності.

У психологічній літературі поряд з поняттям «евристичне мислення» зустрічаємо поняття «дивергентне мислення» та «латеральне мислення». А.Е.Сімановський визначає «евристичне мислення» як таке, що спирається на критерії вибіркового пошуку й дозволяє розв’язувати складні, невизначені, проблемні ситуації [5].

«Дивергентне мислення» (Дж.Гілфорд, П.Торранс) – мислення, яке допускає варіативність шляхів розв’язання проблеми і приводить до неочікуваних висновків та результатів. [1] Серед чинників, що визначають дивергентне мислення, Дж.Гілфорд виділив: швидкість (продуктивність), яка визначається загальною кількістю розв’язків; гнучкість (швидке переключення від однієї теми до іншої); оригінальність (незвичайність підходу до розв’язання проблеми) та точність (вибір адекватного розв’язку).

Близькими до концепції дивергентного мислення є погляди Е. Де Боно про «латеральне мислення», що спрямоване на пошук шляхів розв’язання проблеми за допомогою сформованого максимального бачення проблемного поля і знаходження неочевидних варіантів дій у ситуації, що склалася. Автор виділяє чотири принципи латерального (нешаблонного) мислення:

1. Усвідомлення панівних, домінуючих, популярних ідей;
2. Пошук різних підходів до явищ;
3. Самовпевненість (звільнення від жорсткого контролю шаблонного мислення);
4. Використання випадковостей [6].

Виходячи з останніх досліджень психології творчості, педагогіки, кібернетики, евристичне мислення розглядаємо як багатомірну, складну структуру, що формується приблизно в 12-14 років і за певних умов, з часом, може перейти в особистісну рису.

Отже, евристичне мислення – це різновид творчого мислення, що спирається на критерії вибіркового пошуку під час розв’язання складних, невизначених завдань, відмову від стереотипів, наявність варіативності ідей і може приводити до неочікуваних результатів та створення нового продукту. Складові евристичного мислення представлені на рис. 1

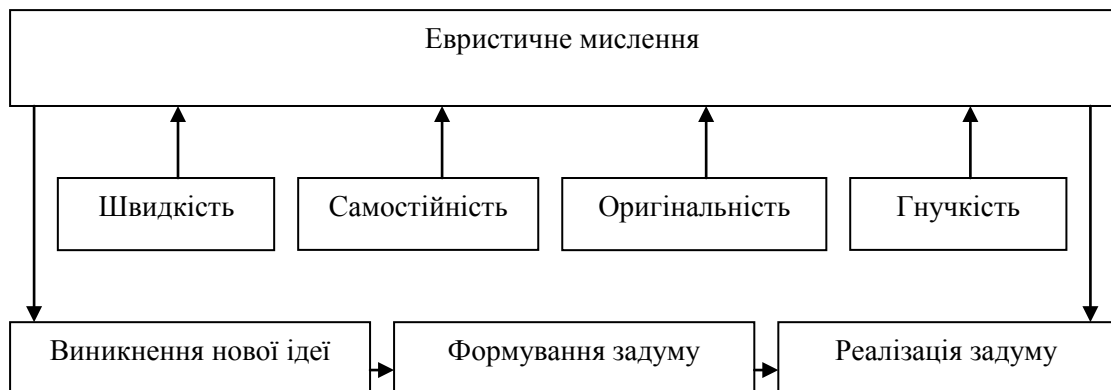

Рис. 1. Складові евристичного мислення

Аналізуючи дану модель, робимо висновок про те, що евристичне мислення характеризується такими властивостями, як:

Швидкість – здатність миттєво розібратися в ситуації і прийняти правильне рішення за короткий проміжок часу;

Самостійність – уміння поставити нову проблему, а потім розв’язати її самостійно;

Оригінальність – здатність незвично підходити до розв’язання проблеми, отримувати неочікувані результати;

Гнучкість – здатність знаходити нові рішення в обставинах та умовах, що швидко змінюються.

Евристичне мислення супроводжує всі етапи розв’язання творчих завдань: від виникнення ідеї до формування та реалізації задуму.

Проаналізуємо роль евристичного мислення у професійній діяльності психолога. Успішність професійної діяльності психологів залежить від багатьох чинників, серед основних можна виділити особистісні риси психолога і його психолого-педагогічні знання, вміння та навички. Найбільш

значимими особистісними рисами психолога виступають його ціннісні орієнтації, моральні якості, культура спілкування, різнобічні інтереси, духовні потреби, прагнення до новизни та самовдосконалення. На формування цих професійно важливих якостей особистості може вплинути розвиток її евристичного мислення.

Серед психологічних знань можна виділити знання психології наукової (академічної) та практичної (прикладної). Наукова психологія тлумачиться як галузь науки, яка застосовує загальнонаукові прийоми пошуку, тлумачення й верифікації психологічних фактів та явищ. Результатом у науці є встановлений науковий факт, закон, модель того чи іншого процесу. Практична психологія — це галузь професійної діяльності, яка має на меті визначення психологічних особливостей життєвої позиції та індивідуальності людини або групи людей, внесення позитивних змін у процес взаємодії між ними й профілактику небажаних форм поведінки для найбільш повного розкриття сутнісних сил людини; оптимізацію її індивідуального розвитку та збереження її індивідуальності.

Виходячи з аналізу особливостей діяльності фахівця з психології, визначаємо систему вмінь, необхідних йому для розв'язання типових завдань, а саме, психолог повинен володіти такими вміннями:

а) дослідницькими (гностичними):

- визначати психологічну проблему в умовах конкретної ситуації, розробляти шляхи її подолання через постановку низки завдань;

- поєднувати теоретичний аналіз проблем з їх оптимальним розв'язанням;

- знаходити найбільш ефективні засоби вирішення психологічної задачі;

- з'ясовувати причинно-наслідкові зв'язки і заходи з оптимізації власної професійної діяльності;

б) інтерактивно-комунікативними:

- оволодівати інноваційним стилем професійної діяльності та гуманним ставленням до людини;

- впливати на роботу персоналу з метою досягнення бажаного результату праці й задоволення його потреб;

- реагувати на всі складнощі життя колективу, виділяти й розвивати позитивні складові;

- встановлювати емпатійні зв'язки з клієнтом;

в) діагностичними:

- методично правильно проводити анкетування, тестування, заходи психокорекції та інших впливів на людину;

- використовувати психологічний інструментарій, адекватний задачі і особливостям праці персоналу;

- інтерпретувати результати психодіагностики, виявляти властивості особистості і можливості її продуктивної діяльності;

г) дидактичними:

- продуктивно навчати, забезпечувати розвиток і корекцію діяльності особистості та колективу;

- здійснювати вибір і реалізацію продуктивних моделей, алгоритму й технології діяльності;

- організувати соціально-психологічну роботу й особисто брати участь у проведенні адекватних заходів;

д) проектувальними:

- формувати позитивну «Я-концепцію» у клієнта, самоаналіз і адаптацію до нових реальних умов;

- проводити психологічну експертизу і корекцію асоціальної поведінки, психологічну реабілітацію людини.

е) евристичними:

- генерувати нові, нестандартні варіанти розв'язання проблемної ситуації;

- знаходити напрямки оптимізації власної професійної діяльності, що забезпечить шлях до саморозвитку та самовдосконалення.

Висновки. Евристичне мислення – це різновид творчого мислення, що спирається на критерії вибіркового пошуку під час розв'язання складних, невизначених завдань, відмову від стереотипів, наявність варіативності ідей і може приводити до неочікуваних результатів та створення нового продукту. Воно характеризується такими властивостями, як: швидкість, самостійність, оригінальність, гнучкість. Професійна діяльність психолога передбачає володіння такими вміннями: дослідницькими, діагностичними, дидактичними, інтерактивно-комунікативними, проектувальними та евристичними.

Евристичне мислення супроводжує всі етапи розв'язання нових нестандартних завдань: від виникнення ідеї до формування та реалізації задуму. Розвиток евристичного мислення у майбутніх психологів є необхідною умовою їхньої професійної діяльності.

Література

1. Грецов А.Г. Тренинг креативности для старшеклассников и студентов / Грецов А.Г.– СПб.: Питер, 2008. – 208 с.
2. Пономарёв Я.А. Психология творения: Избран. психол. труды. / Пономарёв Я.А. – М.: Воронеж: Модек, 1999. – 480 с.
3. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одарённости. / Ильин Е.П. – СПб.: Питер, 2009. – 448 с.
4. Психологія творчості: Навч. посібник / Автор укладач Т.В.Дуткевич. – Кам'янець-Подільський, 2003. – 132 с.
5. Симановский А.Э. Развитие творческого мышления детей. / Симановский А.Э. – Ярославль: «Академия развития», 1997. -192 с.
6. Де Боно Э. Латеральное мышление. / Де Боно Э. - СПб.: Питер, 1997. – 288 с.